

На правах рукопису

ВАЩЕНКО ІРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

**РОЗВИТОК ЛОГІЧНОЇ
ПАМ'ЯТІ ПІДЛІТКІВ
МЕТОДАМИ АКТИВНОГО
ГРУПОВОГО НАВЧАННЯ**

19.00.07 — Педагогічна і вікова психологія

**Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня кандидата
психологічних наук**

АВ 37.370

Дисертація в рукописі

Робота виконана в Харківському державному педагогічному університеті ім. Г.С.Сковороди

Науковий керівник

- кандидат психологічних наук, доцент ЗЕМЛЯНЬКА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА .

Офіційні опоненти

- доктор психологічних наук, професор ДУСАВИЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР КОСТЯНТИНОВИЧ ;
- кандидат психологічних наук, доцент САВЕЛЬЄВ ВІТАЛІЙ ОПАНАСОВИЧ .

Провідна організація

- Криворізький державний педагогічний інститут ,

Захист відбудеться "21" травня 1994 р. о 10:00 год. на засіданні спеціалізованої Вченої ради К.ІІЗ.24.02 у Харківському державному педагогічному університеті ім. Г.С.Сковороди / 310168, Харків, вул. Блюхера, 2/

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди

Реферат розісланий "15" листопада 1994 р.

Вчений секретар спеціалізованої Вченої ради

С.Т.ЗОЛОТУХІНА

ЛНБ України ім.В.Стефаніка В. Стефаніка

00777170 (Т)

ЛНБ України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність дослідження визначена корінними перетвореннями нашого суспільства, які потребують радикальних змін у навчально-виховному процесі підростаючого покоління, суттєвого вдосконалення всієї системи освіти. Нові завдання в галузі вивчення та розвитку психічних процесів особистості, виявлення внутрішніх та зовнішніх умов, які будуть сприяти реалізації інтелектуально-духовного потенціалу учнів, своєчасному впливу на розвиток їх пізнавальних процесів, і зокрема, логічної пам'яті, є запорукою підвищення ефективності навчально-виховного процесу підростаючого покоління.

Оскільки пам'ять забезпечує спадкоємність досвіду і на цій підставі здатність до навчання /при цьому вона переносить образи минулого у процеси поточної діяльності/, то дослідження проблеми розвитку пам'яті має практичне значення та актуальність сьогодні, і перш за все, при вивченні розвитку логічної пам'яті підлітків у процесі навчання.

Слід зазначити, що у психологічних дослідженнях проблемі пам'яті завжди приділяли велику увагу. Це пов'язано з багатогранністю тих функцій, які вона виконує. "Особливе місце пам'яті серед психічних функцій досить часто бачать у тому, що жодна інша функція не може бути здійснена без її участі" /Г.К.Середа, 1976, с. 283/.

Даній проблемі надавалось значне місце в психолого-педагогічній літературі ще за часів Г.Еббінгауза, О.Балабана, У.Кетона, Ф.Бартлетта та ін. Питанням дослідження пам'яті певну увагу приділяли як представники функціонально-генетичного підходу /П.П.Блонський, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, О.Р.Лурія та ін./, так і пред-

ставники діяльнісного підходу /В.Воусфілд, П.І.Зінченко, А.О.Смирнов та ін./. Психологічним дослідженням вивчення структури процесу запам'ятовування присвячені роботи Т.В.Єгорової, О.Ф.Іванової, І.О.Зимньої, К.П.Мальцевої, О.С.Махлая, О.І.Цимбалюк та ін.

Проведений аналіз зарубіжних і вітчизняних досліджень свідчить, що вищезгадані автори відзначали перевагу осмисленого, логічного запам'ятовування над механічним, але результати їх досліджень і встановлені закономірності не знайшли повного втілення у шкільній практиці. Насамперед, це пов'язано з тим, що дослідження розвитку логічної пам'яті учнів проводилися в умовах лабораторного експерименту; вони не були у повній мірі залучені до структури учбової діяльності, і частіше, проводилися з учнями молодших класів або студентами. Цим зумовлена актуальність поставленого нами питання про шляхи і способи розвитку логічної пам'яті підлітків у процесі навчання.

Останнім часом у вітчизняній та зарубіжній психології сформувався новий - системний - підхід до досліджень психічних процесів, зокрема - до досліджень пам'яті /К.П.Анохін, С.П.Бочарова, Р.Кляцки, В.Ф. Ломов, Дж.Норман та ін./. Досліджені основні принципи засвоєння матеріалу в умовах короткочасної та довгочасної пам'яті /О.В.Землянська, В.П.Зінченко, В.Я.Ляудис, Л.Постман, Г.К.Середа, Н.Шульман та ін./; розкриті особливості продуктивних функцій пам'яті; розглянуті питання про організацію пам'яті школяра /З.М.Істоміна, В.І.Семожвалова та ін./.

Окремі дослідження присвячені проблемі ролі мотивації у становленні особистості взагалі та її пізнавальної активності /Л.І.Божович, О.К.Дусавицький, О.К.Макарова, Г.Г.Петренхо, Г.І.Шукіна та ін./ і пам'яті як результату пізнавальної активності суб'єкту, за-

лежною від глибини та широти проведеної ним перцептивною і семантичною обробки зокрема /Д.М.Богоявлинський, Ю.М.Забродін, Н.О.Менчяцька, Н.Ф.Тализіна, Н.І.Чуприкова, О.М.Шликова та ін./.

Особливий інтерес для нас представляють праці, в яких пам"ятю не розглядається окремо від інших пізнавальних процесів, а де вивчається роль продуктивних, регулюючих функцій мнемічних процесів у структурі самої пізнавальної діяльності /С.П.Бочарова, О.Ф.Іванова, З.М.Істоміна, В.Я.Ляудис та ін./.

Експериментальні програми навчання школярів спрямовані на формування теоретичного мислення у учнів /Д.Б.Ельконін, В.В.Давидов, О.К.Дусавицький та ін./ і значна увага в них приділяється розвитку логічної пам"яті, особливо збереженню матеріалу у пам"яті.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень, а також досвід роботи у школі свідчать, що деякі аспекти проблеми розвитку логічної пам"яті потребують подальшого вивчення, зокрема, дослідження психологічних умов, які б сприяли розвитку логічної пам"яті у процесі навчання.

Об'єкт дослідження - розвиток логічної пам"яті підлітків.

Предмет дослідження - особливості розвитку логічної пам"яті підлітків в умовах учбової взаємодії.

Метод дослідження є вивчення впливу методів активного групового навчання на розвиток логічної пам"яті підлітків і експериментальна перевірка умов, що сприяють цьому розвитку.

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що існує зв'язок між ефективним розвитком логічної пам"яті і методами активного групового навчання адекватними віковим особливостям особистості підлітків.

Відповідно до поставленої мети і висунутої гіпотези сформульовано такі задачі дослідження:

1. Розкрити особливості діагностики і розвитку логічної пам'яті у підлітків на основі аналізу психолого-педагогічної літератури.

2. Виявити рівні розвитку логічної пам'яті підлітків в умовах учбової взаємодії.

3. Визначити характер впливу методів активного групового навчання на розвиток логічної пам'яті школярів.

4. Розробити методику, яка стимулює розвиток логічної пам'яті та її продуктивних функцій, і експериментально її перевірити.

Методологічною і теоретичною основами дослідження стали такі положення вітчизняної психології: соціальна обумовленість та історична мінливість психічних процесів; інструментальний /знаковий/ характер пам'яті; спільність практичних, зовнішніх та психічних, внутрішніх компонентів діяльності; опосередкованість розвитку психічних процесів спільною діяльністю і відносинами людей.

Для перевірки гіпотези та рішення поставлених завдань дослідження був використаний комплекс методів: теоретичний аналіз наукової літератури; констатуючий і формуючий експерименти; методики дослідження пам'яті; І4-РР опитувач Кеттелла /підлітковий варіант/; методика "Закономірності числового ряду"; методика "Складні аналогії"; спостереження, бесіда; соціометричні процедури. При обробці даних використовувалися також методи математичної статистики /по Стьюденту та ін./.

Дослідження проводилось у 1990-1994 рр. у середній школі № 4 м. Харкова.

Дослідженням були охоплені діти підліткового віку /учні 7 - 9-х класів/. Всього в експериментах брало участь 276 підлітків.

Наукова новизна дослідження полягає:

у визначенні продуктивної ролі логічної пам'яті підлітків при використуванні методів активного групового навчання;

розробці методичних процедур для діагностики і розвитку логічної пам'яті школярів;

визначенні факторів, що знижують продуктивність логічної пам'яті.

Особистий вклад автора. Вперше зроблена спроба визначити психологічні умови розвитку логічної пам'яті підлітків у процесі навчання. Розроблена методика розвитку логічної пам'яті підлітків та розкрито її зв'язок з методами навчання.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у подальшій розробці проблеми розвитку логічної пам'яті підлітків за допомогою сучасних активних методів навчання. Отримані дані дозволяють розглядати цю проблему за межами вікових мнемічних можливостей підлітка, орієнтуватися на "зону найближчого розвитку".

Практична значущість дослідження полягає в розробці методики розвитку логічної пам'яті учнів у процесі навчання і апробації отриманих даних. Запропонована методика впроваджена в практику роботи середньої школи.

Одержані дані покладені в основу методичних рекомендацій для вчителів середніх шкіл, які спрямовані на оптимізацію розвитку здібностей дітей до творчої учбової діяльності на уроках математики.

Вірогідність результатів дослідження забезпечена обґрунтованістю теоретичних, методологічних і психолого-педагогічних положень про розвиток логічної пам'яті у дітей, а також рядом авторських рішень проблеми, адекватністю методів дослідження поставленій меті та завданням; підтверджена результатами порівняльного аналізу рівнів розвитку логічної пам'яті підлітків експериментальних та контрольних

класів, підвищенням рівня учбово-пізнавальної активності учнів у процесі навчання; репрезентативністю вибірки.

На захист виносяться такі положення:

1. Логічна пам'ять є важливим психологічним механізмом творчої діяльності дітей і виконує продуктивні функції в організації і регуляції цієї діяльності.

2. Розвиток логічної пам'яті, який визначає успішність самостійного конструювання дітьми учбової інформації, характеризується: 1/ наявністю знань про типи інформації; 2/ наявністю у пам'яті уявлень про навколишній світ і навичок їх перетворення у зв'язний текст, відповідь; 3/ вмінням осмислювати інформацію, знаходити в ній головне та встановлювати логічні зв'язки між її елементами.

3. Цілеспрямоване використання методів активного групового навчання є фактором, який визначає розвиток логічної пам'яті в спільності її продуктивних та когнитивних функцій.

4. Підлітковий вік є сензитивним для розвитку логічної пам'яті та її продуктивних функцій.

Апробація і впровадження результатів дослідження

Основні положення роботи обговорені і схвалені на засіданнях сектору психології Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди.

Результати дослідження були повідомлені і отримали схвалення на наукових конференціях молодих вчених та викладачів /Харків, 1991; Харків, 1992/, республіканських науково-практичних конференціях /Харків, 1992; Київ, 1994/, міжнародних науково-практичних конференціях /Чернівці, 1993; Харків, 1994; Київ, 1994; Чернівці, 1994; Луцьк, 1994/, міжреспубліканській науково-практичній конференції /Краснодар, 1992/, наукових читаннях, присвячених 60-річчю Хар-

ківської психологічної школи /Харків, 1993/, Других міжнародних наукових Ломовських читаннях /Москва, 1994/, Всеукраїнській науковій конференції /Київ, 1994/, Першому всеукраїнському конгресі з практичної психології /Херсон, 1994/.

Основний зміст роботи викладено в сімнадцяти публікаціях.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Робота складається з вступу, трьох глав, закінчення, списку літератури, який містить 172 найменування /із них 22 англійською мовою/, додатків. Дисертацію викладено на 195 сторінках машинописного тексту.

У вступі дається загальна характеристика дослідження, обґрунтовується актуальність теми дослідження, формулюється його об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання, методи дослідження, теоретична і методологічна основи, характеризуються наукова новизна, практичне значення і вірогідність, визначаються положення, що виносяться на захист.

У першій главі "Проблема розвитку логічної пам'яті підлітків у процесі навчання" аналізується психолого-педагогічна література з проблеми дослідження. Викладені теоретичні передумови і вихідні положення дослідження, конкретизуються задачі дослідження.

У психологічних дослідженнях проблемі пам'яті завжди приділяли велику увагу. Слід зазначити, що певний внесок у експериментальні дослідження пам'яті внесли як представники функціонально-генетичного підходу /Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, О.Р.Лурія та ін./, які розкрили опосередкований характер пам'яті людини, основаної на використанні спочатку зовнішніх, а потім внутрішніх засобів організації запам'ятовуваного матеріалу, так і представники діяльнісного підходу /З.М.Істоміна, П.І.Зінченко, Г.К.Серєда, А.О.Смирнов та ін./, які розкрили залежність запам'ятовування від місця матеріалу у

структурі діяльності /мета, способи, фон/, від складу, змісту мети, мотивів і змісту, від рівня системної організації дій, тобто залежність пам'яті від діяльності. Деякі представники діяльнісного підходу /Л.В.Занков, О.Ф.Іванова, О.В.Землянська, В.Я.Ляудис, К.П.Мальцева, В.І.Самохвалова та ін./ займалися вивченням структури процесу запам'ятовування. У їх дослідженнях розглянуті операції запам'ятовування /групування, класифікація, образне уявлення, співвідношення та ін./, показані умови їх розвитку у дитини, описана залежність запам'ятовування від їх якості і організованості у систему, розкриті взаємозв'язок між пам'ятю і мисленням та суттєвість мнемічних здібностей. Результати висліджених дослідників відзначали перевагу осмисленого, логічного запам'ятовування над механічним, яке особливо яскраво виступає в умовах відстроеного відтворення.

Роботи Д.М.Боговлинського, О.М.Кабанової-Міллер, Н.О.Менчинської та інших відзначали, що учнів потрібно вчити умінню пов'язувати, співвідносити конкретні та абстрактні знання, здобувати способи розуміння, мислення як логічних засобів запам'ятовування при виконанні мнемічних задач, які допомагають розвитку довільних логічних форм пам'яті.

Представники ж інформаційного підходу /М.Аллан, С.П.Бочарова, В.Боусфілд, Ф.Крейк, В.Кoen, Р.Локхарт, Дж.Міллер, В.Нейссер, П.В.Невельський та ін./ розкрили залежність пам'яті від кількості запам'ятовуваного матеріалу, організації та цінності інформації.

Як бачимо, наукова розробка проблеми розвитку логічної пам'яті пов'язана з вивченням цілого ряду питань. Не потрібні докази, що саме логічна пам'ять активізує учбову діяльність. Питання в тому, як створити відповідні умови для розвитку логічної пам'яті підлітків у процесі навчання.

Згідно з принципами системного підходу /Р.Аткінсон, Н.А.Бернштейн, С.П.Бочарова, В.Я.Ляудис, Дж.Норман та ін./ пам"ять розглядають як компонент цілісної діяльності людини, який взаємодіє з іншими компонентами; при цьому пам"ять розуміють як складну систему, що активно виконує переробку і здобування інформації в спільності усіх своїх рівней та видів; пам"ять вивчають у структурі діяльності в нерозривній спільності її когнитивних і продуктивних функцій.

Значний вклад в розробку досліджуваної нами проблеми внесли теоретично-експериментальні дослідження М.Бєбба, В.В.Давидова, О.К.Дусавицького, В.О.Кольцової, Х.І.Ліметса, І.М.Мельник, Г.С.Костюка, Б.Ф.Ломова, Ж.Пфаже, С.Л.Рубінштейна, Г.С.Середі, О.В.Скрипченка, С.Фрайзера, Г.О.Цукерман та ін. Отримані дані свідчать про специфічний характер проходження психічних процесів в умовах спілкування та учбової взаємодії школярів.

Аналітичний огляд досліджень дозволив поглибити розуміння пам"яті як результату пізнавальної активності суб"єкту. У зв"язку з цим постають питання про психологічні умови, які б сприяли розвитку логічної пам"яті учнів у процесі навчання. З нашого погляду, помітним кроком у вивченні проблеми розвитку логічної пам"яті дитини є застосування методів активного групового навчання у процесі організації учбової діяльності. Проведені нами експерименти підтвердили нашу думку про те, що методами активного групового навчання можна активізувати розвиток логічної пам"яті підлітків.

У другій главі "Методика і організація експериментального дослідження" обґрунтовано вибір досліджуваних, описана методика констатуючого експерименту, визначені рівні розвитку логічної пам"яті підлітків, викладені хід та результати дослідження по вивченню

зв'язку рівней розвитку логічної пам'яті з методами навчання школярів.

У констатуєчому експерименті було проведено дві серії спроб /на початку і наприкінці навчального року/.

Досліджуваними були учні 7 - 9-х класів середньої школи № 4 м.Харкова. Взагалі в експерименті приймало участь 276 чоловік.

Аналізуючи результати експерименту, ми враховували, що відтворення текстової інформації у будь-якій формі - це завжди дуже складний процес розумової діяльності, який опосередкований різними способами, засвоєними людиною у процесі навчання /зовнішні опори, узагальнення, плани і т.ін./. У навчальному процесі здатність учнів до самостійного відтворення є серйозним показником рівня засвоєння знань.

Ми вважаємо, що до факторів ефективності відтворення слід віднести активність учня при засвоєнні знань, утворення ним смислових зв'язків у навчальній інформації. Оскільки при проведенні експерименту мала місце свідома установка на наступне відтворення тексту, вона включалася вже у процес запам'ятовування і стимулювала смислову систематизацію текстової інформації, активне осмислене засвоєння, запам'ятовування і успішне відтворення, тобто мало місце доволіне логічне запам'ятовування. Рівень успішності безпосереднього та відстроєного відтворення текстів різних типів свідчить про вміння учнів працювати з текстовою інформацією, їх здатність осмислити і запам'ятати цю інформацію, про рівень розвитку логічної пам'яті, яка стимулювалася у процесі запам'ятовування та відтворення завдань.

У першій серії спроб констатуєчого експерименту здійснювався порівняльний аналіз результатів безпосереднього та відстроєного

відтворення тексту учнями різних вікових груп - 7 - 9-х класів на початку навчального року. Результати дозволяють виявити деякі відмінності пам'яті указаних вікових груп.

Перше завдання було спрямовано на визначення рівней розвитку логічної пам'яті кожного учня /при цьому було проведено попереднє ранжирування/. Числові дані першого завдання були узагальнені як за результатами відтворення /безпосереднє, відстрочене/, так і за характеристиками відтворення. Узагальнюючи результати безпосереднього та відстроченого відтворення розповідного тексту учнями 7 - 9-х класів на початку навчального року, ми звернули увагу на те, що вони суттєво відрізняються в усіх групах школярів, але у учнів 7-х класів відмінності значущі за t критерієм Стьюдента на $p \leq 0,05$ рівні /табл. 1/.

Т а б л и ц я I

Дослід- жувані	Характеристики відтворення, %					
	безпосереднього			відстроченого		
	повнота	логічність	точ- ність	повнота	логічність	точ- ність
7 клас	25,69	31,60	23,70	15,14	12,80	7,66
8 клас	36,74	40,20	33,46	19,34	20,47	11,11
9 клас	39,49	48,87	36,38	23,00	26,54	19,31

Друге завдання було спрямовано на виявлення впливу смислових зв'язків на запам'ятовування та відтворення словесного матеріалу, а також на виявлення стійкості запам'ятовування при створенні логічних зв'язків.

Проведене дослідження та аналіз отриманих результатів показує, що можливо виділити ряди рівней відтворення навчальної інформації учнями. Характеристика цих рівней полягає у наступному:

на елементарному /першому/ рівні у учнів спостерігається

фрагментарне відтворення навчальної інформації;

на низькому /другому/ рівні школярі мають деяке поняття про зміст тексту у цілому, але як і на першому рівні не вміють встановлювати суттєві зв'язки між елементами тексту;

на середньому /третьому/ рівні у підлітків виникає цілісне подання обсягу та змісту тексту. Відбувається осмислювання інформації, налагоджуються смислові зв'язки між усіма елементами тексту;

на високому /четвертому/ рівні розвитку логічної пам'яті учні при відтворенні навчальної інформації виявляють високу логічність, значну повноту і точність, що передбачає глибоку осмисленість навчального матеріалу, встановлення зв'язків між усіма елементами тексту, тобто наявність концептуальної моделі запам'ятовуваного об'єкту, у нашому випадку – текстової інформації.

Розподіл по рівням розвитку логічної пам'яті $\%$ учнів 7 – 9-х класів, що брали участь в експерименті /відстрочене відтворення/, представлений у табл. 2.

Т а б л и ц я 2

Рівні розвитку логічної пам'яті	7-мі класи		8-мі класи		9-ті класи	
	1 завдання	2 завдання	1 завдання	2 завдання	1 завдання	2 завдання
Високий	6,90	0,20	11,04	3,62	14,03	8,75
Середній	12,51	5,84	17,36	13,92	21,21	22,69
Низький	42,57	34,39	39,77	33,05	30,10	47,86
Елементарний	38,02	59,57	31,83	49,41	34,66	20,70

Отримані результати свідчать про те, що значна кількість школярів має низький та елементарний рівень розвитку логічної пам'яті.

Про роль шкільного навчання у розвитку логічної пам'яті підлітків свідчать дані другої серії експерименту /табл. 3/. Завдан-

ня були ті ж - безпосереднє і відстрочене відтворення розповідного /іншого/ тексту і пари слів із використанням встановленого зв'язку між словами пари: за складністю ці тексти не відрізнялися від тих, що були використані у першій серії експериментів.

Т а б л и ц я 3

Дослід- жувані	Характеристики відтворення, %					
	безпосереднього			відстроченого		
	повнота	логічність	Точ- ність	Повнота	логічність	Точ- ність
7 клас	28,00	31,50	29,50	18,37	15,20	12,83
8 клас	40,44	49,15	36,71	21,36	26,70	23,34
9 клас	47,50	58,34	44,84	28,49	37,60	31,11

Порівняння цих результатів з результатами, які одержані у першій серії експериментів, показує, що рівень відтворення навчальної інформації незначно підвищився за t критерієм Стьюдента на $p \leq 0,05$ рівні за усіма характеристиками. Близькі показники на початковому етапі дослідження у подальшому /в умовах формуючого експерименту/ підвищують, на наш погляд, значущість відмінностей і об'єктивність отриманих даних у цілому.

Застосування у нашому дослідженні методик "Закономірності чисельного ряду" і "Складні аналогії" дозволило оцінити логічний аспект мислення учнів 7 - 9-х класів. На основі аналізу отриманих даних було виявлено, що діти, які володіють достатньо високим логічним аспектом мислення, мають і більш високий /високий або середній/ рівень розвитку логічної пам'яті. Відновлення елементів матеріалу у пам'яті за допомогою питань по змісту тексту проходить успішно, відновлюються і інші елементи матеріалу, змістовні зв'язки між ними і практично вся структура матеріалу. Ті ж підлітки, які мають низький логічний аспект мислення, володіють низьким або елементарним рівнем розвитку логічної пам'яті, і як

наслідок, обсяг матеріалу, що зберігається, незначний, відновлюються в основному окремі елементи або фрагменти матеріалу. Важливо підкреслити, що у школярів з теоретичними способами мислення тривалість збереження матеріалу більш висока за всіма показниками, ніж у підлітків з емпіричними способами мислення. І успішність значно вище у таких учнів /всіх вікових груп/, як правило, це учні, що мають відмінні та добрі оцінки.

Подальший розвиток і поглиблення розробки даного дослідження пов'язані з реалізацією головної дослідницької стратегії: розглядався процес впливу спілкування на динаміку мнемічних процесів його учасників як цілісної системи, компоненти якої пов'язані і взаємодіють один з одним. Активізуючу функцію спілкування відбиває реалізація в спілкуванні типових і індивідуальних особливостей особистості школяра. Воно детермінує кожного з його учасників по різному і тому сприяє і розвитку у учнів індивідуальності, тобто спілкування виступає як спосіб і засіб соціального затвердження особистості. У дослідженні був виявлений кореляційний зв'язок між позитивно-негативним соціометричним статусом учня і деякими цікавими у зв'язку з задачами нашого дослідження факторами І4-РР опитувача Кеттелла /підлітковий варіант/, перш за все, фактором Е /підкорення, домінування/. Отримані результати ми порівнювали з даними дослідження логічної пам'яті, мислення підлітків і показниками успішності.

У дослідженні були виявлені статеві різниці між дівчинками і хлопчиками підлітками /хоч спеціальна задача не ставилася/.

Таким чином, проведений нами констатуючий експеримент дозволяє зробити такі висновки: логічна пам'ять у підлітків стихійно розвивається під час навчання; можна виділити декілька рівней

розвитку логічної пам'яті у дітей 7 - 9-х класів; існуюче шкільне навчання недостатньо стимулює розвиток логічної пам'яті підлітків; рівень розвитку логічної пам'яті обумовлює сприйняття навчальної інформації, успішність її відтворення і високий розвиваючий ефект у плані пізнавальної активності дітей.

У третій главі "Особливості впливу методів активного групового навчання на розвиток логічної пам'яті підлітків" розглянута одна з умов розвитку логічної пам'яті у підлітків - використання методів активного групового навчання і представлений аналіз результатів формуючого експерименту.

Методи активного групового навчання ми розуміємо як методи, що являють собою не тільки засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроці, але й сприяють встановленню різноманітних зв'язків та співвідношень між елементами матеріалу, що вивчається; тим самим забезпечується міцна, осмислена переробка матеріалу, який треба засвоїти. До числа таких методів ми відносимо: евристичну бесіду, ігрові методи /групова дискусія, дидактична гра, рольова гра, аналіз конкретної ситуації/, психотехнічний тренінг.

Правильність нашого положення про те, що однією з умов розвитку логічної пам'яті у підлітків є використання методів активного групового навчання підтверджують результати формуючого експерименту. При цьому формуючий експеримент ми розуміли як своєрідну організацію учбової діяльності учнів, в якій експериментально-педагогічне діяння спрямовано на її основні структурні компоненти/.

Формуючий експеримент був проведений на уроках математики в 7 - 9-х класах. Досліджуваними були учні, які пройшли констатуючий експеримент. В процесі розв'язування учбової задачі необхід-

ним компонентом виступала логічна пам'ять. При цьому основним показником розвитку логічної пам'яті ми вважали відстрочене відтворення раніше засвоєного учбового матеріалу. Робота в групах примушувала підлітків активно пригадувати, розробляти нові логічні схеми первісно недостатньо проаналізованого або систематизованого самими учнями учбового матеріалу.

У формуючому експерименті було проведено також дві серії спроб /у першому півріччі та наприкінці навчального року/ і кожне завдання складалося також з двох етапів. На першому етапі було запропоновано безпосереднє відтворення учбового матеріалу після подання його на слух вчителем. На другому етапі учням потрібно було відтворити раніше поданий матеріал по пам'яті. Вибраний спосіб організації експериментального навчання відповідав вимогам аналізу як розподілу на окремі частини і синтезу як об'єднання цих частин у цілісне утворення. Середні показники характеристик відтворення ми визначали так, як і в констатуючому експерименті. Результати успішності безпосереднього та відстроченого відтворення учбового матеріалу /після вивчення однієї з тем/ учнями 7-9-х класів /експериментальні та контрольні/ наприкінці навчального року подані у табл. 4.

Т а б л и ц я 4

Досліджувані		Характеристики відтворення, %					
		безпосереднього			відстроченого		
		повнота	логічність	точність	повнота	логічність	точність
Експериментальні класи	7 - "А"	48,30	53,00	50,20	42,00	49,82	46,10
	8 - "В"	65,06	60,43	62,69	58,05	53,00	55,70
	9 - "В"	86,71	81,80	84,03	77,00	71,46	74,02
Контрольні класи	7 - "Б"	28,73	35,00	31,64	16,90	14,07	13,40
	8 - "А"	38,29	47,56	40,60	23,05	20,90	18,25
	9 - "Б"	47,00	56,40	43,09	30,40	35,47	32,10

Порівняння результатів за усіма характеристиками відтворення показує, що учні експериментальних класів мають результати набагато вищі, ніж контрольних /значуща різниця за t критерієм Стьюдента на $p \leq 0,05$ рівні/. Використовування методів активного групового навчання, які адекватні віковим особливостям особистості підлітка, надавало змогу для прояву іншого типу учбової взаємодії. Це така взаємодія, де відсутня поляризація позицій вчителя та учнів, вони взаємодіють як особистості. Учбова взаємодія народжує й відповідну форму засвоєння досвіду - продуктивну, для якої характерним є ініціювання самостійних дій учнів, спрямованих на виявлення в об'єкті теоретичного вивчення - ідеальної моделі - характерних для неї зв'язків та відносин і їх відтворення у відчужаємій, тобто матеріалізованій формі. Результатом такої матеріалізації виступає учбова модель. Принципіальним моментом цієї взаємодії є спілкування, яке стає відкритою і рухомою системою, що забезпечує розподіл функцій між учасниками спілкування, зміну ролей за ходом виконання завдання, взаємосприяння, контроль та корекцію дій.

У процесі формуючого експерименту ми виявили, що навчання підлітків у малих групах викликає зміни у зовнішній мотивації навчання та компонентах, що її складають, а також у структурі внутрішніх мотивів. Мотиви стають відповідними до структури учбового процесу. У зміст групового навчання крім системи форм, методів та прийомів навчання, ми залучили "суб'єктний" фактор. Під час взаємодії між учнями відпрацьовувалися не тільки навички спільної роботи, а й формувалися відносини, а симпатії, антипатії, які є наслідком взаємодії, в свої чергу, визначали коло дітей, контакт з якими приносе чи не приносе задоволення, викликає активність при

взаємодії або, навпаки, гасить. Використовування організованого спілкування у рамках малих груп набуває двоякої цінності: як активна взаємодія, спрямована на спільне рішення значущих для учасників проблем, і як об'єкт аналізу групової діяльності спеціалістами, або як привід для рефлексії самої дискусуючої групи. В ході такої рефлексії відбувається усвідомлення суті проблеми, оцінка ситуації і інтерпретація її групою, власної участі у аналізі та знаходженні шляхів рішення ситуації.

У висновках наведені підсумки отриманих даних, загальні висновки та практичні рекомендації вчителям.

Проведене дослідження підтвердило висунуту гіпотезу і надало можливість зробити такі висновки: існує взаємозв'язок між рівнем розвитку логічної пам'яті та успішністю навчання; цілеспрямоване використання методів активного групового навчання позитивно впливає на розвиток логічної пам'яті підлітків; учбова взаємодія у фронтально-груповій та учбово-груповій роботі в малих групах зумовлює появу продуктивної форми засвоєння досвіду; використання методів активного групового навчання сприяє загальному розвитку особистості підлітка.

Дані дослідження не вичерпують усіх аспектів проблеми і подальше вирішення багатьох із них буде сприяти удосконаленню навчання і розвитку підлітків.

Основні положення дисертації викладені в публікаціях автора:

1. Досвід дослідження зв'язку пізнавальної активності підлітків з особливостями міжособистісного спілкування /Харків, держ. пед. ін-т. - Харків, 1993. - 66 с. Бібліографія 70 найм. - Рос. /Рукопис деп. в ОЦНІ "Школа і педагогіка" 26.07.93. - № 113-93.
2. Роль логічної пам'яті у процесі запам'ятовування і від-

творення підлітками /Харків. держ. пед. ун-т. - Харків, 1994. - 46 с. Бібліографія 79 найм. - Укр. /Рукопис деп. в ДНТБ України. - № І774.

3. Розвиток логічної пам'яті підлітків методами активного групового навчання //Матеріали 3-ї наукової конференції молодих вчених та викладачів. - Харків: ХДПІ, 1991. - С. 8-9.

4. До питання про розвиток логічної пам'яті підлітка методами активного групового навчання //Матеріали 4-ї наукової конференції молодих вчених та викладачів. - Харків: ХДПІ, 1992.-С.31.

5. Підвищення ефективності пам'яті підлітків в умовах активного групового навчання //Теоретичні і прикладні проблеми практичної психології: Тези міжресп. науково-практичної конференції. - Краснодар, 1992. - С. 14-15. - Рос. /в співавторстві/.

6. До питання активізації пам'яті підлітка //Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів та студентів: Тези респ. науково-практичної конференції. - Харків, 1992. - С.105-107.

7. Про динаміку конфліктів та їх вплив на учбову взаємодію підлітків //Природа, феноменологія та динаміка конфліктів у сучасному світі: Тези міжнародної науково-практичної конференції. - Чернівці, 1993. - С. 15-16 /в співавторстві/.

8. Мнемічні процеси підлітка у системі спілкування //Актуальні проблеми сучасної психології. - Харків, 1993. - С. 399-402. - Рос. /в співавторстві/.

9. Вплив підготовки майбутнього вчителя на його працю в школі //Матеріали міжрегіональної науково-практичної конференції. - Житомир, 1993. - С. 223-225 /в співавторстві/.

10. Організація учбово-виховного процесу як засіб профілактики девіантної поведінки підлітків //Девіантна поведінка непов-

нолітніх і молоді: можливості впливу: Тези міжнародної науково-практичної конференції. - Харків, 1994. - С. 165-167. - Рос. /в співавторстві/.

11. Застосування методів активного групового навчання для активізації пізнавальних процесів талановитих підлітків //Талановита особистість: сім'я, школа, держава: Тези міжнародної науково-практичної конференції. - Київ, 1994. - С. 41-43. - Рос. /в співавторстві/.

12. Роль спілкування у протіканні пізнавальних процесів учнів підлітків //Другі міжнародні наукові Ломовські читання. - М.: Ін-т психології РАН, 1994. - С. 98-100. - Рос. /в співавторстві/.

13. Психологічні передумови використання підлітками узагальнених способів рішення конфліктів //Молодь і проблеми конфлікту в період переходу до демократичного суспільства: Тези міжнародної науково-практичної конференції. - Чернівці, 1994. - С. 159-161. - Рос. /в співавторстві/.

14. Методи активного групового навчання як основа удосконалення професійної підготовки вчителів //Актуальні проблеми психологічної освіти в системі підвищення кваліфікації кадрів: Тези респ. науково-практичної конференції. - Київ, 1994. - С. 72-73.

15. Самосвідомість учнів як фактор формування національної психіки українців //Особистість і народ: погляд історичної психології: Тези Всеукраїнської наукової конференції. - Київ, 1994. - С. 90.

16. Умови розвитку логічної пам'яті підлітків //Матеріали Першого всеукраїнського конгресу з практичної психології. - Херсон, 1994. - С. 339.

17. Залежність саморозвитку особистості підлітка від організації процесу навчання //Тези міжнародної наукової конференції. - Луцьк, 1994. - С. 134-136 /в співавторстві/.

Vaschenko I.V. The teen-agers logical memory development by active group training methods.

The thesis to obtain the Candidate of Psychological Science degree (speciality 19.00.07 - age and pedagogical psychology), Kharkov State Pedagogical University named after G.S.Skovoroda, Kharkov, 1994.

The thesis defends to the scientific research, which contain theoretical investigations on formation and development of logical memory of the teen-agers.

The thesis proves that: Purposeful use of the active group training methods has a positive influence on the development of cognitive process. Training interaction during the frontal-group work and group thaining in small groups makes for productive form of mastering experience. The methods of teen-agers logical memory development in the process of training were used at Kharkov Secondary school № 4.

Вашенко И.В. Развитие логической памяти подростков методами активного группового обучения

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 - педагогическая и возрастная психология, Харьков, гос. пед. ун-т, Харьков, 1994.

Защищается научная работа, содержащая исследования особенностей развития логической памяти подростков в процессе обучения. Установлено, что целенаправленное использование методов активного группового обучения положительно влияет на развитие познавательных процессов, в частности, логической памяти; учебное взаимодействие во фронтально-групповой и учебно-групповой работе в малых группах обуславливает появление продуктивной формы усвоения опыта. Осуществлено применение методики развития логической памяти подростков в процессе обучения в средней школе № 4 г. Харькова.

Ключові слова: логічна пам'ять, методи активного групового навчання, підлітки, спілкування.

Тираж 100 пр. Підписано до друку 10.09.94 р. Ум.-друн.а. I
Обсяг 1,25 д.а.
Безплатно Формат паперу 60x84 Зам. 2/1065

Друкарня ХВУ, вул. Сумська, 77/79

454848

AB 31.310

AB 31.310